

TARİFİN ŞARTLARI

1. Tarif tam olmalıdır: Efradını cami, ağyarını mani olmalıdır. Yani tarif eden, tarif edilene, doğruluk bakımından, eşit olmalıdır. Dolayısıyla;
  - a. Tarif eden, tarif edilenden daha genel olmamalıdır, çünkü tarife girmemesi gerekenler girer. Örneğin “İnsan, iki ayağıyla yürüyen canlıdır.” denilemez.
  - b. Tarif eden, tarif edilenden daha özel de olmamalıdır. Çünkü özel de cami/kapsayıcı olmaz. Örneğin “insan, öğrenen canlıdır.” denilemez.
  - c. Tarif eden, tarif edilenden tümüyle ayrı bir şey de olmamalıdır. Yoksa birinin diğerine yüklenmesi söz konusu olamaz.
2. Tarif eden, tarif edilenden mefhum bakımından daha açık ve daha bilinir olmalıdır. Dolayısıyla;
  - a. Açıklık ve kapalılıkları eşit olan şeylerin birbirini tarif etmesi mümkün olmaz. Babayı oğul ile, oğulu baba ile tarif etmek gibi.
  - b. Bilgi olarak daha kapalı bir şey tarif eden olmaz. Örneğin “Nur, varlığa benzeyen kuvvettir.” Şeklinde tarif edilemez, çünkü bizatihi varlık kavramı “nur”dan daha açık değildir.
3. Tarif eden ile tarif edilen, mefhum bakımından birbirinin aynı olmamalıdır. Örneğin “hareket”i “intikal” ile; “insan”ı “beşer” ile tarif etmek böyledir.
4. Tarifte “devr” olmamalıdır. Bu tarifte tarif edenin, bizatihi kendisinin bilinen bir şey olmaması şeklinde ortaya koyar. Bilinmesi ancak, tarif edilen ile olabilir. Tarifte dev de iki şekilde olabilir;
  - a. Açık devr: tarif eden ve edilenin birbiri ile tarif edilmesidir. Örneğin “Güneş”i “gün ortaya çıkan yıldız” ile; “gündüz”ü de “kendisinde güneşin doğduğu zaman” şeklinde tarif etmemiz böyledir.
  - b. Kapalı devr: Yani ilk bakışta farkedilmeyen devr. Burada birden fazla devreden bulunur ve bunların hepsi tarifte birbirine ihtiyaç duyar. Örneğin “iki”yi “ilk çift” ile; “çift”i “iki eşit parçaya bölünebilen” ile; “eşit”i de “ biri diğerine mutabık olan iki şeydir” ile; “iki şey”i de “iki” ile tarif etmek böyledir.
5. Tarifte kullanılan lafızlar açık olmalıdır. Karışıklığa sebep olucu olmamalıdır. Kaba, garip, kapalı, müşterek, mecaz yönü olmamalıdır.

TANIMALANAMAZLAR

1. Tecrübenin verileri tarif edilemez. Yani duyular ve duygular gibi şeyler tarif edilemez. Renk, ses, aşk, kin vs.
2. Üstün cinsler tarif edilemez. Çünkü tarif edilebilmeleri için cins ve ayırımları olmalıdır.
3. Fertlerin tarifi yapılamaz. Ancak türlerin tarifi yapılır.

BÖLME

- Bir şeyi bölme, onu **birbirinden ayrı parçalara** ayırma, dallandırmadır. Bölünmüş parçalara “**kısım**”; bölünmeye uğratılan bütüne ise “**mukassem/bölünen**”; bölünmüş parçaların birbirlerine göre durumuna ise “**kasım/ortaklık**” denilir. Örneğin “bilgi”yi “tasavvur” ve “tasdik” olarak böldüğümüzde burada “bilgi” bölünmeye uğratılan asıl bütün, “tasavvur” ve tasdik” ise “kısım/parçalar”; tasavvur ve tasdik ise birbirinin ortağıdır.
- Bölme, bir yönüyle **lafzî tarif** gibidir.
- Bölme insan hayatının en fitrî işlerinden biridir. Denilebilir ki, insanın yeryüzü serüveninin en belki de ilk ve en temel işlerinden biridir. Çünkü insan eşyayı, semavî ve arzî olarak; arzî olanları da canlılar, taşlar, bitkiler, ağaçlar, dağlar, nehirler vb. şekilde bölmüştür.
- Hatta öyle ki, insan bölmeyi yapmasaydı ne manalar, ne lafızlar çoğalırdı.
- Tam tanım (el-hadd)ın dayandığı en temel şeylerden biri bölmedir.
- Bölme alelade bir parçalama değildir; bölme işlemi fayda temin edecek bir şekilde tahakkuk etmelidir.
- Bölmenin parçaları, birbirilerine girişkenlikleri olmayan ayrı parçalar olmalıdır. Yani birbirlerine yüklem olmamalıdır; birbirileri hakkında doğrulanmamalıdır.
- Bölmede bir şeyin parçası olacak olan o şeyin ortağı olmamalıdır.
- Bölmede bir şeyin ortağı, o şeyin parçası olamaz.
- Bir şey kendine ve başka bir şeye bölünemez.
- Bölme ayrıca, tek bir esasa göre/tek bir yönden yapılmalıdır. Örneğin kütüphanede kitapları ya konularına göre, ya müelliflere göre, ya da kitap isimlerine göre yaparsın; aksi takdirde kitapları bulman mümkün değildir.
- Bir şey bazen, itibar edilen başka bir yönünden dolayı birden fazla açıdan da bölünebilir. Ayırım’ı yakın ve uzak; bir de kurucu ve bölen olarak bölmek böyledir.
- Bölme, tarif gibi, efradını cami, ağyarını mani olmalıdır.

BÖLMENİN TÜRLERİ

Bölme (1) Bütünün parçalarına bölünmesi ve (2) Tümelin tikellerine bölünmesi olarak iki türdür; bu iki tür bölmeyi iyi anlamak için “bütün” ve “tümel” arasındaki fark iyi bilinmelidir; onlar da şunlardır:

Tümel ile Bütün Arasındaki Farklar:

- Bütün şeylerde/hariçte mevcuttur.
- Tümel, hariçte değil sadece tasavvurda bulunur.
- Bütünün parçaları vardır ve bu parçalar onu oluşturur.
- Tümelin kendisini kuran parçaları yoktur.
- Bütün kendisindeki parçaların kurucu unsuru değil, onlar sayesinde ortaya çıkan şeydir.
- Tümel ise, kendi cüz'ilerini kuran asıl unsurdur.
- Bütün, parçalarından herhangi bir parça değildir.
- Tümel, kendi cüz'îlerinin bir parçasıdır.
- Bütün parçalarına yüklem olmaz.
- Tümel cüz'îlerine yüklem olur.
- Bütünün parçaların sonludur.
- Tümelin parçaları sonlu değildir.
- Bütün parçalarına muhtaçtır.
- Tümel cüz'îlerine muhtaç değildir.

1. BÜTÜNÜN PARÇALARINA BÖLÜNMESİ:

Bu da kendi içinde üçe ayrılabilir;

(a) Aklî Tahlîl ile Bölme: Örneğin “insan”ın, “canlı” ve “düşünen” olarak bölünmesi böyledir. Dolayısıyla bu parçalar, akli parçalar olmuş olur.

(b) Tabii Tahlîl ile Bölme: Örneğin “su”yu “oksijen” ve “hidrojen” olarak bölmek böyledir.

(c) Sınâî Tahlîl ile Bölme: Örneğin “ev”i “oda, kiler, salon, hol, ahşap, demir” vs. şeklinde bölmek böyledir.

DİKKAT!

BU TÜR BÖLMEDE NE BÜTÜN PARÇALARINA, NE PARÇALARI BÜTÜNE YÜKLEM OLMAZ. ÖRNEĞİN “OKSİJEN, SUDUR; SALON EVDİR.” DENİLEMEZ.

2. TÜMELİN TIKELLERİNE BÖLÜNMESİ(= MANTIKİ BÖLME):

Örneğin “mevcut/var olan”ı “madde” ve “maddeden mücerret”; “madde”yi de, “cansız, bitki, canlı” olarak; “müfret”i “isim, fiil, harf” olarak bölmek böyledir. Bu mantikî bir bölmedir ve buradaki fark, tümel, tikellerine yüklenebilir. Örneğin “ism, müfrettir”; fiil, müfrettir, harf, müfrettir.” denilebilir.

-Bu bölmede bölümlerin bölünene yüklenmesi sağlayan kuşatıcı bir yön olmalıdır. bu kuşatıcı yön bazen (1) bölümlerin mukavvim/kurucu unsuru, yani onun hakikatine dahil olan cins veya tür olabilir; dolayısıyla bir birlerine yüklenebilirler, bazen de (2) hakikatinin dışında bir şey olabilir.

A. BÖLÜMLERİN/PARÇALARIN HAKİKATİNE DAHİL BİR ŞEY OLURSA BÖLME ÜÇ ŞEKİLDE GERÇEKLEŞEBİLİR:

1. KUŞATICI YÖN “CİNS”; AYIRICI YÖN DE BÖLÜMLERİN KURUCU UNSURU OLAN “AYIRIM” OLABİLİR; BU BÖLME “TÜRLEŞTİRME” OLARAK İSİMLENDİRİLİR. “MÜFRED”İ “İSİM, FİİL, HARF” ŞEKLİNDE BÖLMEK BÖYLEDİR.

2. KUŞATICI YÖN “CİNS” VEYA “TÜR”; AYRILIK YÖNÜ DE BÖLÜMLERE İLİŞEN GENEL ARAZLAR/İLİNEKLER OLABİLİR. BÖYLE BİR BÖLMEYE DE “TASNİF” DENİLİR. ÖRNEĞİN “İSİM, MERFU, MANSUP VE MECRURDUR.” ŞEKLİNDEKİ BÖLME BÖYLEDİR. DİKKAT EDİLİRSE İSMİN BÖLÜMÜ OLARAK ZİKREDİLEN ŞEYLER İSME İLŞEN ŞEYLERDİR, YOKSA ASIL TARİFİNİN UNSURLARI DEĞİLDİR.

3. KUŞATICI YÖN “CİNS, TÜR VE SINIF”; AYRILIK YÖNÜ DE BÖLÜMLERE İLİŞEN ŞAHSİ ARAZLARDIR. BU BÖLMEDE “TEFRÎD/FERTLEŞTİRM” OLARAK İSİMLENDİRİLİR. ÖRNEĞİN “İNSAN, AHMET, MEHMET, ALİ, MUHAMMED, HASAN'DIR” DEMEK BÖYLEDİR.

B. KUŞATICI YÖN BÖLÜMLERİN HAKİKATİNİN DIŞINDA DA OLABİLİR:

“Beyaz, kardır, pamuktur, fildişidir” şeklinde bölmek böyledir. “Bilgin, zengindir, fakirdir, doğuludur, batılıdır, hadisçidir, mantıkçıdır, felsefecidir.” Şeklinde bölme böyledir.

BÖLME İKİ ŞEKİLDE YAPILIR

1. İKİLİ BÖLME:

Bu bölmede sadece nefiy ve ispat kullanılarak yapılır. Nefiy ve ispata dayandığı için, nefiy ve ispatın tarafları beraberce ortadan kaldırılamadığı gibi, bir arada da bulunamazlar. Örneğin “insan”ı “Türk, Türk olmayan”; “Türk olmayan” ı da “Asyalı, Asyalı olmayan”; “Asyalı olmayan”ı da “Afrikalı, Afrikalı olmayan”; “Afrikalı olmayan”ı da “Avrupalı, Avrupalı olmayan” şeklinde bölmek gibi. Aynı şekilde ispat tarafından da gidilebilir. Örneğin “Türk”ü, Orta Asya Türkü, Orta Asyalı olmayan; Orta Asyalı olmayan’ı da Orta doğulu, Orta Doğulu olmayan; orta doğulu olmayan’ı da, Anadolu, Anadolu olmayan” şeklinde devam ede giden bir bölmeye tabi tutabiliriz. “Canlı” yı “düşünen”-düşünmeyen”; “düşünmeyen”i “uçanlar”-“uçmayanlar”; “uçmayanları”i “denizde yaşayan”-“denizde yaşamayan” olarak bölmek...

2. AYRINTILI BÖLME:

Bir şeyi belirli kısımlarının tamamına ulaşacak şekilde bölmektir. Örneğin beş tümeli “cins, tür, ayırım, özellik, ilinek” şeklinde bölmek bunun örneğidir. Bu da iki şekilde yapılır;

- (a) Aklî Ayrıntılı Bölme: Aklın başka bir kısmı imkânsız gördüğü bölmedir ki, bunun esası yukarıdaki nefiy ve ispat ile yapılan ikili bölmeye dayanır. Örneğin müfredi isim, fiil, harf olarak bölmek gibi.
- (b) Tüme-varımsal Bölme: Aklın başka parçaları imkânsız görmediği bölmedir. Semavi dinleri, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam gibi bölmek veya belirli bir fakülteyi birinci, ikinci, üçüncü sınıf olarak bölmek böyledir.

TARİF YAPARKEN BÖLME DEN NASIL YARARLANILIR

Bu konu aklın bir bilgiyi elde etmedeki beş merhalesi çerçevesince ele alınabilir:

BİRİNCİ MERHALE: PROBLEME YÖNELME

-“SU”YUN NE OLDUĞUNU BİLMEK İSTEDİN-

İKİNCİ MERHALE: PROBLEMİN TÜRÜNÜ BİLME

-SONRA ONUN “AKICI”LARDAN OLDUĞUNU BELİRLEDİN-

ÜÇÜNCÜ MERHALE: AKLIN PROBLEMDEN, KENDİSİNDE BİLDİĞİ ŞEYLERE HAREKETİ.

-SONRA SENDEKİ AKICILARLA İLGİLİ BİLGİLERE HAREKET ETTİN-

DÖRDÜNCÜ MERHALE: AKLIN KENDİ BİLDİKLERİ ARASINDA DOLAŞIP BİLMEDİĞİ PROBLEMİ BİLİNİR KILMAK İÇİN MÜLAHAZADA BULUNMASI.

-SENDE AKICILARA AİT ÖZELLİKLERİ KONTROL EDİP BAZI ÖZELLİKLERİ BİR ARAYA GETİRDİN-

BEŞİNCİ MERHALE: AKLIN DÖRDÜNCÜ AŞAMADAKİ MÜLAHAZASI İLE TELİF ETTİĞİ BİLGİLERİNİ BİLMEDİĞİ PROBLEME DOĞRU GÖTÜREREK ONU BİLİNİR KILAR.

-BİR ARAYA GETİRDİĞİN ÖZELLİKLERİ “SU”YA UYGULAYIP ONU BİLİNİR KILDIN.-